

ULUCAMI

na gelen bir üst örtü sistemine sahiptir. Kuzeyinde beş bölümlü son cemaat yeri vardır. Doğu, batı ve kuzey cephelerinde üç adet girişi bulunan cami avlusuz olup kuzeydoğu köşesinde bir minaresi mevcuttur. Güney ve batısını kaplayan geniş hazîre yakın zamanda kaldırılmış, çevre duvarı içine alınmış boş bir alan haline getirilmiştir. Doğu ve batı cephe düzenleri yapının doğusundaki Vâcidiye Medresesi'ne temas etmemesi için atılan pah dışında simetrik bir düzen gösterir. Her iki cephe iki sıra pencere düzenine sahiptir ve dışarıdan üçer payanda ile desteklenmiştir. Bu cephelerdeki yan girişler baldaken formunda tasarımları ile vurgulanmıştır. Mihrap duvarında da iki sıra pencere düzeni görülmektedir. Mihrap nişi çokgen bir cephe ve piramidal örtüsüyle dışardan algılanabilmektedir. Caminin son cemaat yerinin batı tarafındaki bir bölümü XIX. yüzyılda kapatılarak Vahid Paşa Kütüphanesi şeklinde düzenlenmiştir. Bu kütüphane ile birlikte son cemaat yeri dört mermer sütunla beş birime ayrılmıştır. Ortada bir kubbe, yanlarda birbirine eşit olmayan aynalı tonozların örttüğü son cemaat yeri XIX. yüzyılda camekânla kapatılmıştır. Yapının sivri kemerli cümle kapısı üzerinde iki onarım kitabesi yer almaktadır. Kubbeler, yarım kubbeler, mihrabın piramidal örtüsü ve payandaların nihayetlendiği kuleciklerin külâhları kurşun kaplıdır. Kubbe kasnaklarının yuvarlak kemer-

Kütahya
Ulucamii

li küçük pencereleri vardır. Yarım kubbe-ler ise kubbe eteğinde dalgali bir hatla nihayetlenmektedir. Düzgün kesme taşla inşa edilen yapıda örtü sistemi ve minarede tuğla malzeme kullanılmıştır.

Evliya Çelebi *Seyahatnâme*'sinde yapıdan ağaç direkli bir cami olarak bahsetmektedir. Bugün dikdörtgen harim mekânı, yüksek kaideler üzerinde iki sıradan maydana gelen altı mermer sütunla üç sahna ayrılmaktadır. Mihrap eksenindeki sahin yan sahinlara göre daha geniş, kemer açıklıkları ise daha yüksek tutulmuştur. Bu haliyle caminin harim mekânı geniş, aydınlık ve ferah bir etkiye sahiptir. Sütun başlıkları sade ve yastıklıdır. Kemerler iki renkli olup kubbelerle geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Camide üç kapının eksenlerinin kesişme noktasında bir şadırvan yer almakta, şadırvanın üzerinde altı sütunla taşınan bir müezzin mahfili yükselmektedir. Harim mekânının kuzey duvarında ise boydan boya mermer sütunlarla taşınan mahfil katı bulunmaktadır. Mihrap, yapının ekseninden kible yönüne konumlanma prensibi gereğince kısmen sola konumlandırılmıştır. Üçgen bir alınlıkla taçlandırılan mermer mihrap mukarnas dolgulu bir kavsaraya sahiptir ve iki yandan silindirik sütunçelerle sınırlandırılmıştır. Kavsaranın iki yanında dönemin beğenisine göre perde motifli kalem işleri dikkat çekmektedir. Mihrabın sağındaki ahşap minber künde-kârî tekniğinde geometrik bir kompozisyona sahiptir ve XV. yüzyıla ait olabileceği düşünülmektedir. Caminin süsleme programında özellikle üst örtü ve pencere çevrelerinde yoğunlaşan kalem işleri dikkat çekmekte, genellikle bitkisel motiflerden meydana gelen kalem işleri devrin dekorasyon anlayışını yansıtmaktadır. Kütahya'nın önem-

li çini üretim merkezlerinden birini teşkil etmesine rağmen ulucamide mihrabın sağındaki dört karodan oluşan Kâbe tasvirli çini kompozisyonu dışında çini kullanılmaması dikkat çekicidir.

BİBLİYOGRAFYA :

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, İstanbul 1932, s. 107-108; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisi I*, s. 509-514; Ara Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi", *Kütahya: Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan*, İstanbul 1981-82, s. 199-203; A. Osman Uysal, *Germiyanogulları Beyliği'nin Mimari Eserleri* (doktora tezi, 1990), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 64-73; *Kütahya '98* (haz. Sadık Ölçen – M. Ali Toroğlu), İzmir 1998, s. 36-37; Cevdet Dadaş v.dğr., *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kütahya Vakıfları*, Kütahya 2000, II/2, s. 371; Mim Kemal Öke v.dğr., *Tarihin Tanıklığında Evliya Çelebi'nin Kütahyası (Belgeler)*, İstanbul 2006, s. 66.

FATMA KUŞ

Kütahya Ulucamii'nin harim kısmından bir görünüş

Malatya Ulucamii. Eski Malatya şehri merkezinde (bugün Battalgazi ilçesi) yer alan cami Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad tarafından 621'de (1224) yaptırılmıştır. Yapımından kısa bir süre sonra başlayan tamir ve müdahaleler sonucunda caminin planı ve mimarisinde değişiklikler meydana gelmiştir. 645 (1247) ve 672 (1273-74) yıllarında yapıya esaslı müdahalelerde bulunulmuş ve kuzeyine bir bölüm eklenmiştir. XIV. yüzyılın sonu ile XV. yüzyılın başlarında cami çevresinde "kaysâriye" denilen bir çarşının inşa edildiği anlaşılmaktadır. 1902'de tekrar onarım gören yapı uzun süre bakımsız ve harap durumda kalmış, son olarak 1960'lı ve 1980'li yıllarda tamir edilmiştir.

Bugünkü yapıda tuğladan olan kısımlar ilk camiden kalmış, taşla yapılan bölümler daha sonraki devirlerde ele alınmıştır. Dikine dikdörtgen bir avlu ile bu avlunun güneyinde yer alan ve avluya bü-

yük bir sivri kemerle açılan eyvana bitişik mihrap önü kubbesi caminin orta eksenini oluşturmaktadır. Avlu-eyvan-mihrap önü kubbesinden meydana gelen orta eksenin iki yanında günümüzde mihraba paralel tonozlu nefler bulunmaktadır. Bu neflerden avlunun iki yanındakilerin ilk yapıda dikine düzenlenmiş revaklar şeklinde ele alınmış olabileceği düşünülmektedir. Orta eksenin doğu yönündeki nefler ortada ikiye, batıdakiler ortada birer pâyeye desteklenmiştir. Batı yönündeki neflerin de ilk yapıda doğudaki nefler gibi ortada ikiye pâyeye ile desteklendiği sanılmaktadır. II. İzzeddin Keykâvus zamanında Şehâbeddin İlyas'ın Mimar Hüsrev adlı bir sanatkâra yaptırdığı 1247 tarihli batı kapısının ve batı cephesinin bu esnada bir kademe içeri alınarak yeniden inşa edildiği, dolayısıyla bu yönde caminin küçültülmüş olduğu araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir. Doğu kapısının 1274 tarihli onarımında eklendiği anlaşılmaktadır. 1960'lı yıllarda gerçekleştirilen onarımda bu kapı özgünlüğünü yitirmiştir. 1966'daki çalışmalar esnasında caminin güney cephesinin doğu ucunda bir taçkapı izine rastlanmıştır. Zeminden 1 m. kadar yükseklikte bir parçası bulunan, yaklaşık 6 m. genişliğindeki taçkapının itinalı taş işçiliği dikkate alındığında caminin ilk yapısından kaldığı söylenebilir. Bu yönde yer alan medrese ile bağlantıyı bu kapının sağladığı veya sultana mahsus özel bir giriş olabileceği düşünülmüştür. Revaklı avluda, avluya açılan eyvan kemerinde ve eyvan içinde, mihrap önü kubbesinde tuğlalar arasında sırlı tuğla ve çini kullanılarak zengin bir süsleme meydana getirilmiştir. Eyvan kemerinin oturduğu konsolda ve mihrap önü kubbeli mekânın kuzeyindeki Bursa kemerli niş içinde "Ame-lü Ya'küb b. Ebû Bekir el-Bennâ el-Malatî" yazısıyla çini ustasının adı belirtilmiştir. Eyvan tonozunun kubbeli kısma açılan ke-

Eski Malatya
Ulu Camii

meri üzerindeki âyet kitâbesi altında ve mihrap önü kubbeli mekândaki usta kitâbesinde "Ketebe Ahmed b. Ya'küb" şeklindeki hattatın adı bulunmaktadır.

Büyük bir sivri kemerle kuzeydeki eyvana açılan mihrap önü kubbeli mekânı ikiye sivri kemerli açıklıkla yanlardaki neflerle bağlantılıdır. Kare bir alt yapı üzerinde üç dilimli yonca biçiminde tromplarla geçişi sağlanan kubbe yüksek tutulan ve altta sekizgen, üstte onaltıgen olan kasağa oturmuştur. Tromplardan itibaren tuğlaların değişik dizilmesiyle zengin bir iç mekân teşkil edilmiş, kubbe içinde sırlı tuğlaların spiral biçimde yerleştirilmesiyle bu etki arttırılmıştır. Kubbe ortasında firûze ve mor çinilerle mühr-i Süleyman şeklinde küfi harflerle "Muhammed" ismi yer almaktadır. Özgün olmayan mihrap, alınlığındaki kitâbeye göre 1902'de yeniden yapılmıştır. Kesme taş kaplamalı mihrap sade ve yuvarlak kemerli, yuvarlak nişlidir. 1966 yılı çalışmaları sırasında camide bulunan zengin kabartmalı, bitkisel süslemeli ve mukarnaslı alçı parçalarının ilk mihraba ait olabileceği düşünülmektedir. Kündekârî ve eğri kesim tekniğinin birlikte kullanıldığı minber Ankara Etnografya Müzesi'ndedir.

Avluya büyük bir sivri kemerle açılan eyvan cephesinde firûze ve patlıcan moru renkte mozaik çiniler geometrik geçmelerden ve yıldızlardan oluşan süslemeler meydana getirmiş, eyvan kemerinde yazı, köşe sütunçelerde zikzak düzenlemeler yapılmıştır. Eyvanın arkası üçgenlerle sonlanarak kubbeli mekânla birleşmektedir. Eyvan tonozu, tuğlaların değişik dizilmesiyle meydana gelen ve sırlı tuğla kullanımıyla teşekkül eden iri geometrik şekillerle süslenmiştir. Avlunun yalnızca batı tarafındaki sivri kemerli tuğla revaklar özgündür. Pâyelerin yüzeyinde ve

kemer köşelerinde tuğlaların değişik istifiyle oluşan geometrik kompozisyonlar yer almış, kemer üstlerinde firûze sırlı tuğlalarla örgülü küfi yazılı panolar teşkil edilmiştir. Yapının kuzeyindeki bölüm mihraba paralel dört nefli olarak düzenlenmiş ve camiden kesme taş bir duvarla ayrılmıştır. Burada yer alan ikinci mihrabın önünde biri elips biçiminde iki kubbe bulunmaktadır. İlk yapıda avlunun kuzeye doğru bir kademe daha devam ettiği ve kuzeyde üç nefli bir düzenin, mihrap ekseninde de bir taçkapının olabileceği tahmin edilmektedir. Caminin kütlesi içinde batı duvarına bitişik olan ve günümüze yalnızca gövdesi ulaşan tuğladan silindirik gövdeli minarenin 1224 tarihli ilk yapıda mı yoksa 1247 tarihli onarımda mı eklendiği tartışmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı II: Anadolu Selçuklularından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar*, İstanbul 1973, s. 46-49; E. Baer, "Notes on the Iconography of Inscriptions and Symbols in the Ulu Cami of Eski Malatya", *Ars Turcica: Akten des VI. Internationalen Kongresses für Türkische Kunst* (ed. K. Kreiser), München 1987, s. 136-143; Yıldız Keskin, "Malatya Ulu Camiinin Asli Hali", 9. *Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi: Bildiriler*, Ankara 1995, II, 365-377; Aynur Durukan, "Malatya Ulucamisi-Anadolu'da İkinci Bir İran Camisi", *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı* (nşr. Doğan Kuban), İstanbul 2002, s. 127; a.m.f., "Eski Malatya Ulu Camii", *Kültür ve Sanat*, V/16, Ankara 1992, s. 7-10; M. Zeki Oral, "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", *VD*, sy. 5 (1962), s. 49-51; Celal Yalvaç, "Eski Malatya Ulu Camii", *TY*, V/323 (1966), s. 22-29; Oluş Arık, "Malatya Ulu Camiinin Asli Planı ve Tarihi Hakkında", *VD*, sy. 8 (1969), s. 141-149; Yılmaz Önge, "Malatya Ulu Camiinde Bulunan Alçı Tezyinat", *Önasya*, sy. 67-68, İstanbul 1970, s. 4-5; Perin Topaloğlu - Bünyamin Uyar, "Eski Malatya Ulu Camii", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, sy. 5, Ankara 1983, s. 125-133.

AHMET VEFA ÇOBANOĞLU

Malatya Ulucamii'nin tuğla örgülü, çini süslemeli kubbe içi

